

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування ВННІЕ

НАКОРНЄЄВ Владислав Олегович

**Митний контроль, його сутність і роль у процесі
здійснення зовнішньоторговельних операцій**

Спеціальність: 072 - фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
Освітньо-професійна програма - Митна справа

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФМСм-22
В.О. Накорнєєв

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МИТНОГО КОНТРОЛЮ	6
1.1. Сутність і роль митного контролю у процесі здійснення зовнішньоторговельних операцій	6
1.2. Принципи та порядок здійснення митного контролю	11
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН МИТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	18
2.1. Оцінка ефективності митного контролю щодо забезпечення надходження митних платежів до державного бюджету	18
2.2. Аналіз ефективності окремих форм митного контролю	27
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЗАРУБІЖНОГО ІДУ	35
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49
ДОДАТКИ	54

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах глобалізації, розширення міжнародної торгівлі та інтеграції України у світову економіку митний контроль виконує не лише фіскальні, а й регулятивні, захисні та інформаційні завдання. Він сприяє забезпеченню дотримання законодавства у сфері зовнішньоторговельних операцій, мінімізації контрабанди, захисту внутрішнього ринку від неякісної продукції та підтримці національної економічної безпеки. Водночас стрімкий розвиток технологій, поява нових викликів, таких як кіберзлочинність, глобальні кризи та посилення конкуренції на міжнародних ринках, вимагають від митних органів впровадження сучасних підходів до контролю, включаючи автоматизацію, цифровізацію та застосування інноваційних систем управління ризиками. Аналіз сутності митного контролю та його ролі в зовнішньоторговельних операціях дозволить розкрити основні проблеми та перспективи вдосконалення цієї сфери, що особливо важливо в контексті євроінтеграції України, адаптації до міжнародних стандартів і сприяння підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств на світовому ринку.

Питання митного контролю досліджували такі науковці, як Н. Авраменко, О. Гребельник, І. Гуцул, Ю. Л. Дум'як, М. Ковальова, К. Крисовата, Ф. Ткачик, В. Товт, В. Угрин, В. Ченців, Н. Щербатюк та інші. Віддаючи належне працям зазначених авторів, варто зауважити, що деякі аспекти митного контролю залишаються маловивченими, що відкриває можливості для подальших наукових пошуків, зокрема недостатньо опрацьованими є питання підвищення його ефективності, що обумовило мету, завдання та структуру дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних засад митного контролю, визначення його ролі у здійсненні зовнішньоторговельних операцій, проведення оцінки його ефективності в Україні, а також розробка напрямів підвищення ефективності з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних викликів.

Досягнення мети дослідження передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити сутність і обґрунтувати роль митного контролю у процесі здійснення зовнішньоторговельних операцій;
- розглянути принципи та порядок здійснення митного контролю;
- оцінити ефективність митного контролю щодо забезпечення надходження митних платежів до державного бюджету;
- проаналізувати ефективність окремих форм митного контролю;
- аргументувати напрями підвищення ефективності митного контролю в Україні в контексті зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження є процес організації та здійснення митного контролю в рамках зовнішньоторговельних операцій.

Предметом дослідження є суспільні відносини, що виникають між суб'єктами митних відносин в процесі митного контролю.

Методи дослідження. Для вирішення сформульованих завдань у випускній кваліфікаційній роботі використано такі методи пізнання: діалектичний - для дослідження взаємозв'язку між митним контролем і здійсненням зовнішньоторговельних операцій; аналіз і синтез - для комплексного аналізу змісту та принципів митного контролю; статистичний - для обробки, аналізу та інтерпретації кількісних даних щодо ефективності митного контролю; графічний і табличний - для наочного представлення результатів дослідження; узагальнення - для формулювання висновків та рекомендацій щодо підвищення ефективності митного контролю в Україні.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі й нормативні акти з питань здійснення митного контролю, дані Державної митної служби України, монографії, наукові статті, аналітичні звіти та інші праці українських і зарубіжних учених, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних засад митного контролю та практичних рекомендацій щодо напрямів підвищення його ефективності в Україні. До основних результатів проведеного дослідження належать такі наукові положення:

- удосконалено визначення митного контролю як системи регулятивно-наглядових заходів, спрямованих на забезпечення дотримання митного законодавства під час здійснення зовнішньоторговельних операцій, яка одночасно виконує завдання захисту економічних інтересів держави, сприяння міжнародній торгівлі, запобігання незаконному переміщенню товарів та забезпечення безпеки громадян, що, на відміну від існуючих, акцентує увагу на балансі між митним контролем і сприянням зовнішньоторговельним операціям;

- запропоновано адаптацію передових практик митного контролю розвинених держав до українських реалій із урахуванням особливостей зовнішньоторговельного середовища, зокрема через вдосконалення застосування автоматизованої системи управління ризиками, оптимізацію структури пунктів пропуску через державний кордон, розширення компетенцій персоналу митних органів, посилення боротьби з корупцією та розвиток інновацій у митному контролі.

Теоретико-прикладне значення одержаних результатів полягає в тому, що у теоретичному плані робота узагальнює сучасні підходи до розуміння митного контролю як важливої складової регулювання зовнішньоторговельної діяльності, а в практичному плані результати дослідження можуть бути використані митними органами України для підвищення ефективності митного контролю та спрощення митних процедур.

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 46 сторінках. Робота містить 9 таблиць і 4 рисунка. Список використаних джерел налічує 37 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

1.1. Сутність і роль митного контролю у процесі здійснення зовнішньоторговельних операцій

Митний контроль є одним із ключових інструментів регулювання зовнішньоторговельних операцій, що забезпечує дотримання законодавства при переміщенні товарів, транспортних засобів і фізичних осіб через митний кордон країни. Його необхідність обумовлена низкою факторів, які стосуються як економічної, так і соціальної, правової та безпекової сфер.

По-перше, митний контроль забезпечує економічну безпеку. Він спрямований на захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції та контрабандного ввезення товарів. Завдяки даному контролю держава може запобігти проникненню дешевої або низькоякісної продукції, яка може зашкодити місцевим виробникам. Контроль також сприяє своєчасному надходженню митних платежів до державного бюджету, що є важливим джерелом фінансування бюджетних видатків [28, с.343].

По-друге, митний контроль протидіє незаконній діяльності. Він є бар'єром для контрабанди, нелегального експорту культурних цінностей, зброї, наркотиків та інших заборонених товарів. Такий контроль дозволяє виявляти порушення митних правил і притягувати до відповідальності правопорушників, що забезпечує дотримання норм міжнародного та національного законодавства.

По-третє, митний контроль сприяє захисту населення та довкілля. Він дозволяє виявляти та зупиняти ввезення небезпечних товарів, таких як контрафактна продукція, що не відповідає стандартам якості або становить загрозу для здоров'я громадян. Крім того, контроль на митниці сприяє збереженню екологічного балансу через запобігання незаконному переміщенню товарів, які можуть завдати шкоди навколишньому середовищу.

По-четверте, митний контроль підтримує міжнародну торгівлю. Ефективний контроль на митниці забезпечує прозорість і передбачуваність

процедур для учасників зовнішньоекономічної діяльності. Це знижує витрати на проходження митних формальностей і сприяє розвитку міжнародних торговельних відносин, полегшуючи співпрацю з іноземними партнерами.

По-п'яте, митний контроль забезпечує національну безпеку. Через митний кордон часто здійснюються спроби ввезення товарів, які можуть бути використані для підривної діяльності, фінансування тероризму чи інших загроз національній безпеці. Митний контроль дозволяє виявляти та запобігати таким ризикам [30, с.97].

По-шосте, митний контроль врегульовує потоки товарів і послуг. Він допомагає збалансувати експортно-імпортні операції, забезпечуючи рівновагу в торговельному балансі держави. Це особливо важливо для країн із нестабільною економікою, яким необхідно регулювати валютні потоки та зберігати стратегічні запаси.

Отже, митний контроль виконує важливу роль у процесі здійснення зовнішньоторговельних операцій, забезпеченні національної безпеки, підтримці правопорядку та економічної стабільності. Він є невід'ємною частиною механізму державного управління, який сприяє сталому розвитку країни в умовах глобалізації та інтеграції у світову економіку.

Митний контроль є складним і багатовимірним явищем, яке вчені досліджують з урахуванням його різнопланових функцій і ролі у системі державного управління (табл. 1.1). Його сутність визначається через синтез економічних, правових та безпекових аспектів, що робить митний контроль важливим інструментом як національної, так і міжнародної політики. З погляду економіки, митний контроль є механізмом, який забезпечує ефективність митної політики через запобігання ухиленню від сплати митних платежів. З погляду права, митний контроль є комплексом заходів, передбачених митним законодавством, що спрямовані на перевірку дотримання норм і правил переміщення товарів, транспортних засобів та осіб через митний кордон. З погляду безпеки, митний контроль є елементом системи захисту держави від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Наукові підходи до трактування поняття «митний контроль»*

Автор(и)	Характеристика
Годяк А. І., Ілюшук О. М., Павлович-Сенета Я. П.	«митний контроль - сукупність заходів, що здійснюються, як правило, посадовими особами митних органів у встановленому законодавством порядку при переміщенні предметів, товарів і транспортних засобів через митний кордон з дотриманням заходів тарифного і нетарифного регулювання, під визначеним митним режимом, з метою забезпечення додержання норм чинного законодавства з питань митної справи» [7, с.108].
Гребельник О. П.	«митний контроль - сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своєї компетенції з метою забезпечення додержання норм національних нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку» [8, с.276].
Кормич Б. А., Коваль Н. О.	«митний контроль - здійснення митними органами України спеціальних дій, спрямованих на дотримання юридичними та фізичними особами митного законодавства України, міжнародних угод України й правил, які регулюють порядок ввезення, вивезення чи транзиту товарів, транспортних засобів, валюти» [20, с.47].
Мазур А. В.	«митний контроль — діяльність посадових осіб митного органу, здійснювана у встановленій послідовності й спрямована на забезпечення дотримання чинного законодавства, яка регламентує порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон» [36, с.141].
Міщенко І. В., Гармаш А. І.	«митний контроль - здійснення митними органами встановлених законами й іншими нормативними актами дій (формальностей), спрямованих на забезпечення дотримання законодавства з питань митної справи та міжнародних актів, обов'язкових для України, усіма суб'єктами митної справи, крім митних органів» [27, с.87].
Резнік Н. П., Баштан А. Л.	«митний контроль — необхідні заходи, які вживає держава з метою дотримання законодавства та недопущення перетину кордону контрабандними товарами чи транспортними засобами з порушенням митного режиму та іншого регулювання» [31, с.106].
Степаненко С. В.	«митний контроль — комплекс заходів, які вживаються митними органами у межах їх повноважень, головною метою яких є забезпечення дотримання чинного митного законодавства» [32, с.49].
Судак І. М.	«митний контроль — виконання митними органами конкретних дій, таких як перевірка товарів, транспортних, комерційних, бухгалтерських та інших документів фізичних осіб, транспортних засобів комерційного призначення, багажу та інших товарів, що перевозяться через митний кордон, та інші аналогічні заходи щодо забезпечення митного законодавства та дотримання інших положень, що застосовуються до товарів» [33, с.139].

* Складено автором самостійно

Враховуючи погляди науковців і контекст дослідження, пропонуємо розглядати митний контроль як систему регулятивно-наглядових заходів, спрямованих на забезпечення дотримання митного законодавства під час здійснення зовнішньоторговельних операцій, яка одночасно виконує завдання захисту економічних інтересів держави, сприяння міжнародній торгівлі, запобігання незаконному переміщенню товарів та забезпечення безпеки громадян. Таке визначення підкреслює подвійний характер митного контролю: як інструмента захисту внутрішнього ринку та стимулятора міжнародної

економічної інтеграції. Особливий акцент зроблено на балансі між контролем і сприянням зовнішньоторговельним операціям, що відповідає сучасним викликам глобалізації та необхідності гармонізації національних митних процедур із міжнародними стандартами.

Головна мета митного контролю полягає у забезпеченні дотримання митного законодавства під час переміщення товарів, транспортних засобів і осіб через митний кордон. Зазначене включає захист економічних інтересів держави, протидію незаконному обігу товарів і послуг, забезпечення виконання міжнародних зобов'язань та створення сприятливих умов для зовнішньої торгівлі. Відтак завдання митного контролю є багатограними [34, с.127]:

1) захист економічної безпеки: забезпечення надходжень до державного бюджету через контроль за сплатою митних платежів;

2) сприяння міжнародній торгівлі: оптимізація процедур митного оформлення з метою зменшення часових і фінансових витрат для учасників зовнішньоекономічної діяльності;

3) запобігання правопорушенням: протидія контрабанді, нелегальному переміщенню наркотиків, зброї, культурних цінностей, підроблених товарів та інших заборонених чи обмежених об'єктів;

4) захист інтересів споживачів: контроль якості товарів, які ввозяться до країни, запобігання проникненню на ринок небезпечних чи неякісних товарів;

5) підтримка міжнародної співпраці: виконання міжнародних зобов'язань України у сфері митної політики, інтеграція в міжнародні митні організації та адаптація процедур до світових стандартів;

6) соціальний захист: перешкоджання незаконному експорту та імпорту товарів, які можуть негативно вплинути на екологічну ситуацію, здоров'я населення або національну безпеку.

Отже митний контроль слугує основою для встановлення довіри між державою, бізнесом і міжнародними партнерами, сприяючи розвитку зовнішньоекономічної діяльності та інтеграції України у світову економіку.

Митний контроль є невід'ємною складовою державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яка має свої характерні ознаки, що визначають

його специфіку та функціонування в межах митної політики держави. Серед ознак митного контролю виокремлюють [10, с.59]:

1. **Правова регламентованість.** Митний контроль базується на чітко визначених нормах національного законодавства та міжнародних договорів, що регулюють процедури митного оформлення, порядок здійснення контролю, права та обов'язки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Ця ознака забезпечує правову визначеність, унеможливорює свавільні дії митних органів і гарантує дотримання законних прав учасників міжнародної торгівлі.

2. **Комплексність.** Митний контроль охоплює широкий спектр об'єктів, включаючи товари, транспортні засоби, документи, припаси, валюту, культурні цінності тощо. Він має інтегрований характер і передбачає взаємодію з іншими видами державного контролю, такими як санітарний, ветеринарний, екологічний або фітосанітарний.

3. **Превентивність.** Однією з ключових ознак митного контролю є його спрямованість на попередження порушень митного законодавства. Завдяки ретельній перевірці митні органи можуть запобігати контрабанді, ухиленню від сплати митних платежів, незаконному переміщенню заборонених товарів.

4. **Оперативність.** Процедури митного контролю мають бути здійснені у максимально короткі терміни, без затримок, що сприяє зменшенню витрат часу та фінансових ресурсів для учасників зовнішньоекономічної діяльності.

5. **Прозорість.** Митні органи публікують статистичні дані, звіти про свою діяльність, інформацію про середній час оформлення товарів, сплачені мита та збори. Це дає змогу оцінювати ефективність роботи митниці та виявляти проблемні аспекти.

6. **Спеціалізованість.** Митний контроль здійснюється виключно уповноваженими органами - митницями, працівники яких мають відповідну підготовку, технічні засоби та компетенції. Це забезпечує професійний підхід до перевірки товарів і транспортних засобів, що перетинають митний кордон.

7. **Технічна оснащеність.** Для здійснення митного контролю використовуються сучасні технічні засоби: сканери, рентгенівські установки, детектори наркотиків, системи відеоспостереження, аналітичне програмне

забезпечення тощо. Це підвищує ефективність контролю, зменшує ризики людського фактора та дозволяє проводити швидку і точну перевірку.

8. Адаптивність. Митний контроль є динамічним процесом, який залежить від економічної ситуації, викликів глобалізації, нових технологій і схем ухилення від митного регулювання. Це вимагає постійного вдосконалення процедур, підготовки кадрів і модернізації технічного обладнання.

Загалом характерні ознаки митного контролю визначають його як багатогранний, структурований і ефективний механізм державного регулювання зовнішньої торгівлі. Вони сприяють реалізації митної політики, захисту національних інтересів та створенню сприятливих умов для міжнародного економічного співробітництва.

Таким чином, митний контроль є ключовим інструментом забезпечення законності та безпеки у сфері зовнішньоторговельних операцій. Його сутність полягає у здійсненні перевірки відповідності переміщення товарів, транспортних засобів і документів чинному законодавству. Роль митного контролю проявляється у сприянні ефективному збиранню митних платежів, захисту економічних інтересів держави, запобіганню незаконному обігу товарів і посиленню міжнародної довіри. У сучасних умовах митний контроль виконує також регулятивну функцію, сприяючи гармонізації зовнішньоторговельних процесів, забезпеченню конкурентоспроможності національної економіки та інтеграції до глобальних ринків.

9. 2. Принципи та порядок здійснення митного контролю

Принципи здійснення митного контролю є основою для формулювання та реалізації ефективної митної політики, спрямованої на забезпечення безпеки держави, захист національної економіки, а також на створення рівних умов для зовнішньоекономічної діяльності. Вони визначають організаційні, правові та методичні підходи до проведення митного контролю, сприяють забезпеченню законності, прозорості та ефективності процесів митного оформлення товарів і транспортних засобів.

До основних принципів, на яких базується митний контроль, відносять:

1. Принцип законності, що є фундаментальним для будь-якої державної діяльності, і митний контроль не є винятком. Він передбачає, що митний контроль здійснюється виключно на основі чинного законодавства та міжнародних угод, які укладає країна. Це означає, що всі митні органи та учасники зовнішньоекономічної діяльності повинні дотримуватися встановлених правових норм і процедур, а митні органи мають право діяти тільки в межах, визначених законодавством. Принцип законності також передбачає, що будь-які дії митних органів повинні бути передбачуваними та прозорими, без порушень прав і свобод громадян та юридичних осіб.

2. Принцип пропорційності полягає в тому, що митний контроль повинен бути адекватним до рівня ризику, який пов'язаний із переміщенням товарів через митний кордон. Митні органи повинні застосовувати різні методи та інструменти контролю в залежності від конкретної ситуації. Наприклад, для товарів з підвищеним рівнем ризику можуть бути застосовані більш детальні перевірки, тоді як для стандартних товарів, що мають низький ризик порушень, контроль може бути спрощений. Такий підхід дозволяє зберегти ефективність контролю і мінімізувати зайві витрати часу та ресурсів, одночасно забезпечуючи належний рівень безпеки [17, с.14].

3. Принцип ефективності передбачає, що митний контроль має бути швидким, точним і економічно доцільним. Для досягнення цієї мети митні органи повинні застосовувати сучасні інформаційні технології, автоматизовані системи та інші інструменти, що дозволяють оперативно обробляти документи, проводити перевірки і оформляти вантажі. Використання таких технологій забезпечує мінімізацію часу, необхідного для митного оформлення товарів, та знижує адміністративні бар'єри для бізнесу. Принцип ефективності також передбачає належну координацію між митними органами та іншими державними установами, що дозволяє уникнути дублювання функцій та забезпечити безперервність митних процедур.

4. Принцип прозорості є важливим для створення довіри до митних органів і забезпечення справедливого ставлення до всіх учасників зовнішньоекономічної

діяльності. Це означає, що митні процедури повинні бути чітко регламентовані, доступні для розуміння та передбачувані для усіх зацікавлених осіб. Прозорість передбачає, що всі вимоги до митного оформлення товарів, а також процедура митного контролю мають бути відкритими та зрозумілими для підприємців, громадян і організацій. Це дозволяє знизити рівень корупції, адже відсутність неясностей і відкритість процедур сприяють чесному веденню бізнесу [3, с.40].

5. Принцип нейтральності, який визначає, що митний контроль має бути неупередженим і однаковим для всіх учасників зовнішньоекономічної діяльності. Це означає, що митні органи не повинні чинити різниці між суб'єктами господарювання, незалежно від їх розміру, галузі або національної приналежності. Принцип нейтральності є важливим для забезпечення рівних умов для бізнесу, зокрема для малих і середніх підприємств, що можуть мати менші ресурси для виконання митних вимог. Це дозволяє уникнути дискримінації та несправедливого ставлення, що позитивно впливає на загальну конкурентоспроможність економіки.

6. Принцип міжнародного співробітництва пов'язаний із тим, що у сучасному глобалізованому світі митний контроль не може здійснюватися без врахування міжнародних стандартів та принципів. Принцип міжнародного співробітництва передбачає активну взаємодію між митними органами різних країн для боротьби з незаконними потоками товарів, зокрема контрабандою, фальсифікацією товарів, а також для обміну інформацією та даними. Важливими аспектами цього принципу є також дотримання міжнародних угод, таких як угоди Світової організації торгівлі, Всесвітньої митної організації та інших багатосторонніх і двосторонніх угод, що забезпечують гармонізацію митних процедур на міжнародному рівні.

7. Принцип адаптивності передбачає, що митний контроль має бути гнучким і здатним швидко адаптуватися до змін у зовнішньоекономічній ситуації, економічних умовах, технологічних інноваціях і правових нормах. Урахування таких змін дозволяє митним органам удосконалювати свої методи роботи, реагувати на нові виклики та підтримувати належний рівень безпеки та ефективності контролю.

У цілому принципи митного контролю визначають основні підходи до здійснення контролю за переміщенням товарів через митний кордон, що є важливою складовою частиною забезпечення національної економічної безпеки. Вони забезпечують не лише ефективність і безпеку, а й рівні умови для підприємств, сприяють боротьбі з митними порушеннями та розвитку міжнародної торгівлі. Виконання цих принципів на практиці допомагає створювати стабільне, справедливе та прозоре митне середовище, яке відповідає вимогам сучасного глобалізованого світу.

Митний контроль не є хаотичним процесом, він є упорядкованою діяльністю, тобто має свій порядок здійснення. Власне порядок здійснення митного контролю є систематизованою процедурою, яка визначає етапи, дії та заходи, що реалізуються митними органами для забезпечення дотримання митного законодавства під час переміщення товарів, транспортних засобів і осіб через митний кордон. Цей процес спрямований на гарантування законності, прозорості та безпеки зовнішньоторговельних операцій [14, с.82].

На етапі підготовки до митного контролю, митні органи повинні отримати необхідну інформацію про товари, транспортні засоби та осіб, що переміщається через митний кордон. Це може включати:

- 1) документи, що супроводжують товари, транспортні засоби: товарно-транспортні накладні, контракти, митні декларації, сертифікати відповідності, декларації щодо відповідності стандартам тощо;

- 2) інформацію про товари, транспортні засоби: опис товару, країна походження, клас товару (згідно з УКТ ЗЕД), кількість, вага, вартість і інші характеристики, необхідні для проведення митного контролю.

Підготовка до митного контролю також включає аналіз ризиків, оцінку ймовірних порушень, що можуть виникнути під час митного оформлення. Використання автоматизованих систем та програмних засобів, таких як Інтегрована автоматизована система митного оформлення, допомагає митним органам здійснювати попередній аналіз товарів і транспортних засобів.

Етап безпосереднього митного контролю може включати кілька стадій:

1. Перевірка документів. Особи, які переміщують товари, транспортні

засоби через кордон (декларанти чи перевізники), подають митним органам необхідні документи, такі як митна декларація, транспортні та комерційні накладні, сертифікати походження, рахунки-фактури тощо. Інформація аналізується на відповідність вимогам митного законодавства. Митні органи можуть також перевіряти джерела походження товару, звіряти ці дані з інформацією в електронних реєстрах або базах даних, використовувати автоматизовані системи для виявлення потенційних порушень.

2. Митний огляд товарів і транспортних засобів. Після перевірки документів митні органи можуть проводити фізичний огляд товарів, транспортних засобів. Це необхідно для того, щоб упевнитися, що насправді імпортовані або експортовані товари, транспортні засоби відповідають даним, зазначеним у документах. Митний огляд може включати [21, с.32]:

- перевірку фактичної кількості і якості товарів, транспортних засобів;
- зіставлення упаковки та маркування товару з інформацією в документах;
- заборону або вилучення товарів, транспортних засобів, що підозрюються в порушенні митних правил.

Митний огляд може бути вибіркоvim, якщо попередній аналіз ризиків або профілю товарів, транспортних засобів вказує на можливі порушення або сумніви щодо їх законності.

Митний огляд може включати також додаткові методи контролю, такі як:

- рентгенівське сканування - для перевірки вмісту товарів, не відкриваючи упаковку, що особливо корисно для виявлення контрабанди чи порушень митних норм.

- лабораторні дослідження - для визначення відповідності товарів нормам безпеки, якості, а також на наявність заборонених чи обмежених речовин.

3. Контроль митної вартості та правильності класифікації товарів. Митні органи здійснюють оцінку митної вартості товарів, що визначає суму митних платежів, які повинні бути сплачені при ввезенні або вивезенні товарів. Оцінка митної вартості може включати перевірку фінансових документів (фактур, контрактів, платежів) для підтвердження вартості товару. Крім того, митні органи перевіряють правильність класифікації товарів відповідно до УКТ ЗЕД. Це

важливий захід, адже неправильна класифікація товару може призвести до порушення митних правил.

Етап безпосереднього митного контролю може не бути поділений на стадії у разі застосування спрощеної процедури митного контролю для товарів з низьким рівнем ризику або для тих, що відповідають певним вимогам. Це означає, що митний контроль може бути зведений до мінімуму, і товар проходить митне оформлення без митного огляду або з дуже обмеженим контролем. Спрощений контроль можливий у таких випадках [25, с.326]:

- товари мають низький рівень ризику;
- особи використовують «зелений коридор» для перетину кордону;
- особи використовують програми для надійних експортерів, зокрема мають статус авторизованого економічного оператора.

На етапі завершення митного контролю, після того як всі етапи безпосереднього контролю пройдено і товари, транспортні засоби відповідають вимогам митного законодавства, митні органи здійснюють такі дії:

- 1) видача дозволу на вивезення чи ввезення товарів, транспортних засобів - товарам, транспортним засобам надається дозвіл для переміщення через митний кордон, і здійснюється оформлення відповідних митних документів;
- 2) стягнення митних платежів - відповідно до митної вартості товарів митні органи визначають суму митних платежів, які мають бути сплачені;
- 3) внесення товарів до митного реєстру - товари, які пройшли митний контроль, заносяться до реєстру митних органів.

Якщо ж товари, транспортні засоби не відповідають вимогам або містять порушення митних норм, митні органи мають право на застосування санкцій, таких як: конфіскація товарів, транспортних засобів; накладення штрафів; заборона на ввезення або вивезення товарів, транспортних засобів.

Також після завершення митного оформлення може здійснюватися пост-митний контроль. Він спрямований на верифікацію правильності проведених операцій, пов'язаних із митним оформленням, і може передбачати перевірку звітності підприємств, контроль правильності нарахування митних платежів та інші заходи [18, с.110].

Таким чином, ефективність митного контролю щодо тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні у 2021-2023 роках мала нестійку динаміку. Хоча обсяги додаткових надходжень до державного бюджету та збільшення бази оподаткування відображають позитивні результати контролю, загальне зниження кількості класифікаційних рішень свідчить про потенційні проблеми в організації роботи митних органів. Війна суттєво вплинула на діяльність окремих митниць, що зумовило простій у деяких регіонах та нерівномірність показників.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН МИТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка ефективності митного контролю щодо забезпечення надходження митних платежів до державного бюджету

Оцінка ефективності митного контролю в контексті забезпечення надходження митних платежів до державного бюджету є важливим інструментом досягнення економічної безпеки держави та створення сприятливих умов для міжнародної торгівлі. Тарифне регулювання, яке включає адміністрування митних платежів, виконує кілька ключових функцій: наповнення бюджету, захист вітчизняних виробників, стимулювання експорту й регулювання імпорту. Проте реалізація цих функцій безпосередньо залежить від якості та ефективності митного контролю.

Ефективний митний контроль дозволяє забезпечити точність обчислення та сплати митних платежів, запобігати недобросовісній конкуренції шляхом виявлення випадків заниження митної вартості, неправильного декларування або контрабанди. Він також сприяє дотриманню національних і міжнародних правил торгівлі, що є важливим для інтеграції країни у світову економіку.

Водночас важливим є збереження балансу між контролем і сприянням торгівлі. Надмірний адміністративний тиск або затримки у митному оформленні можуть негативно вплинути на зовнішньоекономічну діяльність, знижуючи конкурентоспроможність національних експортерів. Оцінка ефективності контролю дозволяє вдосконалювати процедури, оптимізувати ресурси, мінімізувати ризики і підвищувати довіру з боку бізнесу.

У сучасних умовах, коли зростає обсяг міжнародної торгівлі, а країни інтегруються в глобальні економічні системи, оцінка ефективності митного контролю стає ключовим елементом його модернізації. Це забезпечує відповідність національної митної політики кращим міжнародним практикам, сприяє економічному зростанню та підвищенню фінансової стабільності.

Аналіз рівня фактичного виконання запланованих надходжень митних платежів до державного бюджету України за 2021-2023 роки показує значні коливання, зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, що впливали на економічну активність країни, митну політику та зовнішньоекономічну діяльність (рис. 2.1).

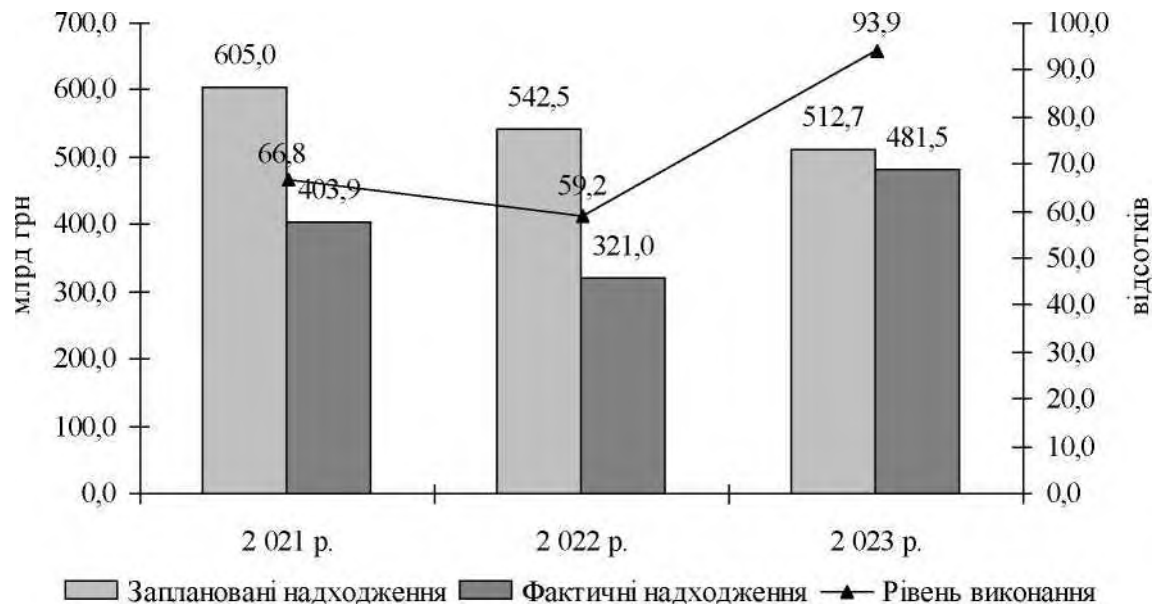

Рис. 2.1. Заплановані та фактичні надходження митних платежів до Державного бюджету України у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [29]

У 2021 році заплановані надходження від митних платежів становили 605,0 млрд грн, тоді як фактичні надходження досягли 403,9 млрд грн, що відповідає рівню виконання 66,8%. Невиконання плану пов'язане із впливом пандемії COVID-19, яка продовжувала впливати на обсяги міжнародної торгівлі, а також із проблемами в адмініструванні митних платежів, такими як контрабанда та заниження митної вартості.

У 2022 році, на тлі повномасштабного вторгнення Росії, економічна ситуація значно погіршилася. Заплановані надходження скоротилися до 542,5 млрд грн, але фактичні надходження зменшилися ще більше - до 321,0 млрд грн, що становить лише 59,2% виконання плану. Основними факторами такого зниження стали: зменшення обсягів імпорту через порушення логістичних ланцюгів та економічний спад; застосування державою пільг на окремі категорії товарів (зокрема, для гуманітарної допомоги та критичного імпорту); втрата

контролю над частиною митних пунктів у зоні бойових дій.

У 2023 році, незважаючи на зниження запланованих надходжень до 512,7 млрд грн, фактичні надходження становили 481,5 млрд грн, що відповідає 93,9% виконання плану. Такий результат демонструє значне покращення порівняно з попередніми роками і може бути пов'язаний із такими чинниками: адаптацією бізнесу до нових умов війни та частковим відновленням обсягів імпорту; поступовим відновленням контролю на деяких митних пунктах; підвищенням ефективності адміністрування митних платежів та боротьби з порушеннями; скороченням обсягів пільгового оподаткування, які застосовувалися раніше.

Проведений аналіз показує, що рівень виконання запланованих надходжень митних платежів був найнижчим у 2022 році, коли економіка країни зазнала найбільших потрясінь через війну. Однак у 2023 році спостерігається значне покращення, що свідчить про поступове відновлення економічної активності, адаптацію митної системи до умов війни та підвищення ефективності її роботи. Ці тенденції підкреслюють важливість подальшого вдосконалення митного контролю та адаптації митної політики до викликів воєнного часу.

При такому низькому рівні фактичного виконання запланованих надходжень митних платежів до Державного бюджету України такий показник комплексної оцінки діяльності Держмитслужби України як виконання індикативних показників надходжень митних платежів знаходиться на високому рівні (табл. 2.1). Розрив між низьким рівнем фактичного виконання запланованих надходжень митних платежів до державного бюджету та високим рівнем виконання індикативних показників регіональними митницями може бути пояснений кількома ключовими факторами. По-перше, заплановані надходження до державного бюджету формуються на макроекономічному рівні та залежать від загальних прогнозів щодо імпорту, валютного курсу, цін на товари та економічної активності. У той же час індикативні показники для регіональних митниць встановлюються з урахуванням реальних умов і специфіки роботи кожного регіону. Наприклад, у 2022 році, через вплив війни, обсяг імпорту скоротився, але індикативні показники могли бути скориговані відповідно до нових обставин.

Таблиця 2.1

**Виконання індикативних показників надходжень митних платежів до
бюджету митницями Держмитслужби України у 2021-2023 роках***

Митниця	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Вінницька	відмінно	добре	добре
Волинська	відмінно	відмінно	відмінно
Дніпровська	відмінно	добре	добре
Донецька	відмінно	простій	простій
Енергетична	відмінно	добре	задовільно
Житомирська	відмінно	відмінно	відмінно
Закарпатська	відмінно	відмінно	відмінно
Запорізька	відмінно	відмінно	відмінно
Івано-Франківська	відмінно	відмінно	відмінно
Кропивницька	відмінно	відмінно	відмінно
Київська	добре	добре	відмінно
Луганська	відмінно	простій	простій
Львівська	відмінно	відмінно	відмінно
Миколаївська	відмінно	відмінно	відмінно
Одеська	відмінно	відмінно	відмінно
Полтавська	відмінно	відмінно	відмінно
Рівненська	відмінно	відмінно	відмінно
Сумська	відмінно	добре	добре
Тернопільська	відмінно	відмінно	відмінно
Харківська	відмінно	відмінно	відмінно
Херсонська	відмінно	простій	відмінно
Хмельницька	відмінно	відмінно	відмінно
Черкаська	відмінно	добре	добре
Чернівецька	відмінно	відмінно	відмінно
Чернігівська	відмінно	відмінно	відмінно

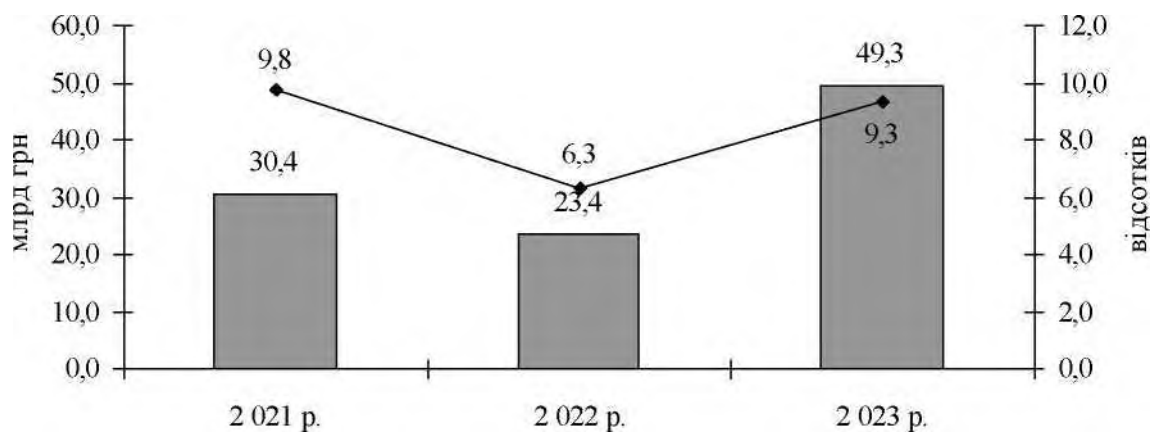
* Складено автором на основі [29]

По-друге, у воєнний період економіка країни переживає серйозні потрясіння, що впливає на загальний рівень митних надходжень. Проте регіональні митниці могли демонструвати ефективну роботу в межах своїх можливостей, виконуючи (або перевиконуючи) скориговані індикативні показники. По-третє, воєнні дії призвели до того, що деякі регіони втратили контроль над митними пунктами, а обсяги торгівлі змістилися до інших регіонів. Митниці, які опинилися в зоні більшого навантаження, могли показувати високі результати за своїми індикативними показниками, що впливало на загальну оцінку їхньої діяльності. По-четверте, індикативні показники встановлюються на основі реальної ситуації, з урахуванням специфіки поточного періоду. У випадку кризи, як-от війна, ці показники могли бути суттєво знижені, що дозволяло митницям демонструвати «високий рівень виконання», навіть якщо загальний обсяг митних надходжень залишався низьким.

Отже, високий рівень виконання індикативних показників регіональними митницями свідчить про їхню здатність працювати в умовах кризи, тоді як низький рівень фактичного виконання запланованих надходжень митних платежів до Державного бюджету України обумовлений глобальними економічними та воєнними факторами, які впливають на загальний обсяг міжнародної торгівлі та розмір митних платежів.

Митна вартість товарів є ключовим елементом у процесі нарахування митних платежів, таких як мита, податок на додану вартість та акцизний податок. Правильне визначення митної вартості забезпечує дотримання законодавства, наповнення державного бюджету та створення рівних умов для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Контроль за правильністю визначення митної вартості здійснюється митними органами з метою запобігання заниженню вартості товарів, ухилянню від сплати податків і порушенням митних правил.

Аналіз заходів контролю правильності визначення митної вартості товарів в Україні у 2021-2023 роках дозволяє оцінити їхню ефективність та вплив на державний бюджет (рис. 2.2). Так, завдяки заходам контролю митні органи виявляли випадки заниження митної вартості товарів, що призводило до її коригування. Дані свідчать про значне коливання обсягів збільшення бази оподаткування: у 2021 році база оподаткування була збільшена на 30,4 млрд грн, що свідчить про активну роботу з виявлення порушень; у 2022 році показник знизився до 23,4 млрд грн через вплив війни, яка призвела до скорочення обсягів імпорту, ускладнення контролю та зміщення акценту на забезпечення критичного імпорту; у 2023 році база оподаткування збільшилася до 49,3 млрд грн, що є найвищим показником за три роки. Це свідчить про покращення митного контролю, використання сучасних методів ризик-менеджменту та відновлення митної діяльності в умовах війни.

ІІ Збільшення бази оподаткування ♦ Додаткові надходження державного бюджету

Рис. 2.2. Результати здійснення митними органами контролю правильності визначення митної вартості товарів у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [29]

Коригування митної вартості сприяло надходженню додаткових коштів до державного бюджету: у 2021 році додаткові надходження становили 9,8 млрд грн, що відображає ефективну роботу з виявлення порушень та боротьби із заниженням митної вартості; у 2022 році показник знизився до 6,3 млрд грн, що пов'язано зі зменшенням обсягів зовнішньоекономічної діяльності та тимчасовими пільгами на імпорт окремих товарів; у 2023 році надходження зросли до 9,3 млрд грн, наближаючись до рівня 2021 року. Це вказує на вдосконалення методів контролю, відновлення обсягів торгівлі та ефективне застосування системи управління ризиками.

Незважаючи на те, що у 2021-2023 роках проводилися заходи контролю правильності визначення митної вартості, їх ефективність знаходилася на середньому рівні (табл. 2.2). Так, у більшості регіональних митниць спостерігався стабільно високий або покращуваний рівень ефективності, що підтверджує надійність системи контролю правильності визначення митної вартості товарів. Висока ефективність у західних та центральних регіонах (Закарпатська, Волинська, Тернопільська) може бути зумовлена налагодженими процесами роботи та відсутністю активних бойових дій. Низька ефективність у

східних та прифронтових регіонах (Херсонська, Донецька, Луганська) пояснюється військовими діями та складнощами роботи митниць у цих умовах.

Таблиця 2.2

Ефективність контролю за правильністю визначення митної вартості товарів митниць Держмитслужби України у 2021-2023 роках*

Митниця	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Київська	добре	задовільно	задовільно
Житомирська	добре	добре	добре
Чернігівська	задовільно	добре	добре
Дніпровська	задовільно	добре	задовільно
Запорізька	добре	задовільно	задовільно
Рівненська	задовільно	добре	добре
Волинська	добре	добре	добре
Івано-Франківська	добре	добре	добре
Львівська	задовільно	добре	добре
Закарпатська	добре	добре	добре
Хмельницька	добре	добре	добре
Вінницька	добре	добре	добре
Тернопільська	добре	добре	добре
Чернівецька	добре	добре	добре
Одеська	добре	добре	добре
Миколаївська	добре	добре	задовільно
Херсонська	задовільно	задовільно	простій
Донецька	задовільно	задовільно	задовільно
Луганська	добре	задовільно	задовільно
Сумська	добре	задовільно	добре
Полтавська	добре	добре	задовільно
Харківська	добре	добре	добре
Кропивницька	добре	задовільно	задовільно
Черкаська	добре	задовільно	добре
Енергетична	задовільно	задовільно	задовільно

* Складено автором на основі [29]

Загалом ефективність контролю за правильністю визначення митної вартості товарів в Україні у 2021-2023 роках демонструє змішані результати. У той час як значна частина митниць підтримує високий рівень роботи, у деяких регіонах спостерігається стагнація або навіть зниження ефективності. Для усунення цих недоліків потрібне системне вдосконалення митного контролю, що сприятиме стабільному наповненню державного бюджету та підвищенню якості тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Контроль за правильністю класифікації товарів є одним із ключових елементів митного регулювання, оскільки саме від правильності визначення коду товару в митній номенклатурі залежить розрахунок мита, податку на додану вартість та

акцизного податку, а також дотримання митного законодавства.

Аналіз заходів контролю правильності класифікації товарів в Україні у 2021-2023 роки свідчить про зменшення кількості прийнятих класифікаційних рішень та обсягів додаткових надходжень до державного бюджету, що виникають унаслідок таких заходів (рис. 2.3).

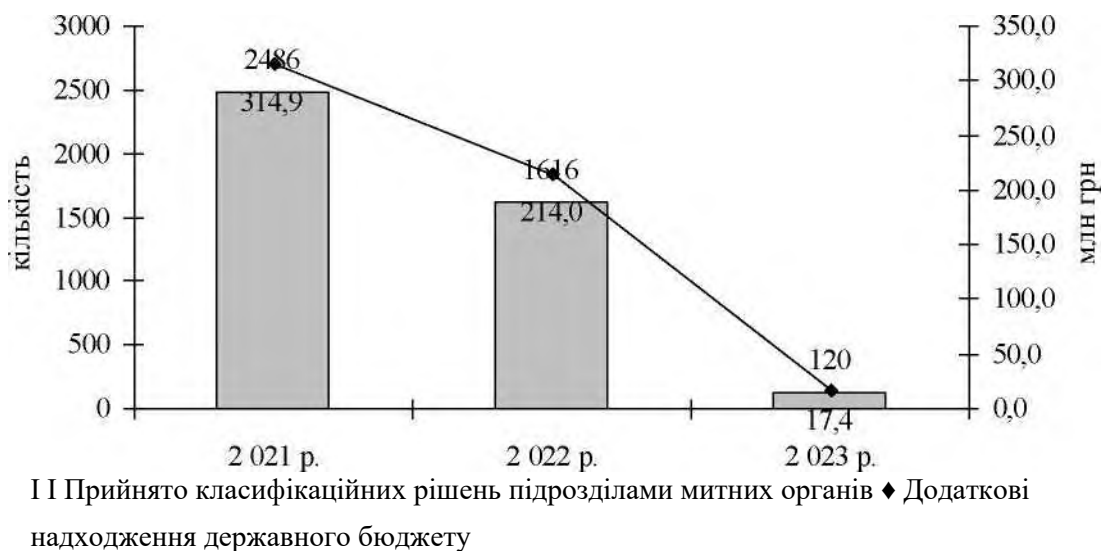

Рис. 2.3. Результати здійснення митними органами контролю правильності класифікації товарів у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [29]

Щодо кількості класифікаційних рішень, то у 2021 році було прийнято 2486 рішень, у 2022 році - 1616, а у 2023 році - лише 120. Зниження кількості рішень у 2023 році становило 93,7% порівняно з 2021 роком. Скорочення кількості класифікаційних рішень пов'язане із впровадженням пільгового режиму імпорту у 2022 році, зокрема під час активної фази війни, що обмежило необхідність ретельного митного контролю. Військові дії та тимчасова окупація частини територій також ускладнили роботу митних органів, що призвело до зменшення обсягів перевірок.

Щодо додаткових надходжень до державного бюджету, то у 2021 році завдяки заходам контролю було отримано 314,9 млн грн, у 2022 році - 214,0 млн грн, у 2023 році - 17,4 млн грн. У 2023 році обсяг додаткових надходжень скоротився на 94,5% порівняно з 2021 роком. Загалом зменшення додаткових надходжень державного бюджету корелює зі зниженням кількості рішень. Також

це пов'язано зі зміною структури імпорту, зокрема зі збільшенням частки товарів гуманітарного призначення, що не обкладаються митними платежами.

Ефективність заходів щодо правильності класифікації товарів в Україні у 2021-2023 роках була неоднорідною (табл. 2.3). Загалом спостерігалось як покращення, так і погіршення результатів роботи деяких митниць, що свідчить про вплив зовнішніх обставин і внутрішніх факторів організації роботи.

Таблиця 2.3

**Ефективність контролю за правильністю класифікації товарів митниць
Держмитслужби України у 2021-2023 роках***

Митниця	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Київська	задовільно	добре	добре
Житомирська	добре	добре	добре
Чернігівська	добре	добре	відмінно
Дніпровська	відмінно	добре	добре
Запорізька	добре	відмінно	відмінно
Рівненська	добре	добре	задовільно
Волинська	добре	задовільно	задовільно
Івано-Франківська	задовільно	добре	добре
Львівська	добре	добре	добре
Закарпатська	задовільно	задовільно	задовільно
Хмельницька	добре	добре	добре
Вінницька	відмінно	відмінно	відмінно
Тернопільська	відмінно	добре	задовільно
Чернівецька	задовільно	задовільно	задовільно
Одеська	задовільно	задовільно	задовільно
Миколаївська	добре	простій	відмінно
Митниця в Херсонській області та АРК	добре	простій	простій
Донецька	відмінно	простій	простій
Луганська	добре	простій	простій
Сумська	відмінно	відмінно	відмінно
Полтавська	добре	добре	добре
Харківська	добре	добре	відмінно
Кропивницька	відмінно	добре	добре
Черкаська	задовільно	задовільно	добре
Енергетична	незадовільно	незадовільно	незадовільно

* Складено автором на основі [29]

Ефективність контролю за правильністю класифікації товарів у митницях Держмитслужби України демонструвала різну динаміку у досліджуваному періоді. Хоча окремі митниці покращили результати, низка регіонів показує стабільно низькі показники, що потребує впровадження системних змін. Значний вплив на результати мали бойові дії, які зумовили простій роботи митниць у певних регіонах.

Таким чином, митний контроль має балансувати між фінансовими пріоритетами (забезпечення належних надходжень до бюджету) та потребами спрощення процедур для прискорення міжнародної торгівлі. Чим ретельніше здійснюється митний контроль, тим вищою є ймовірність коректного нарахування митних платежів, але занадто жорсткий контроль може негативно вплинути на швидкість проходження товарів через кордон.

2.2. Аналіз ефективності окремих форм митного контролю

Аналіз ефективності окремих форм митного контролю необхідний для забезпечення належного функціонування митної системи, підвищення її прозорості та ефективності, а також для досягнення низки ключових цілей. По-перше, аналіз ефективності дозволяє виявити найбільш результативні форми митного контролю та сфокусувати ресурси на їх використанні, водночас скоротивши менш дієві підходи. По-друге, аналіз ефективності допомагає покращити контроль за ризиковими операціями, зменшити кількість митних порушень і забезпечити дотримання законодавства. По-третє, завдяки аналізу митні органи можуть вдосконалити процедури, скоротити час обробки митних формальностей і створити сприятливі умови для законної зовнішньоекономічної діяльності. По-четверте, аналіз ефективності сприяє виявленню слабких місць у митному контролі, що важливо для захисту економічних інтересів країни, зокрема через контроль за якістю імпортованих товарів і запобігання контрабанді. Загалом систематична оцінка ефективності окремих форм митного контролю сприяє досягненню балансу між забезпеченням державних інтересів і сприянням розвитку зовнішньоекономічної діяльності [22, с.90].

Тривалість здійснення митного контролю транспортних засобів є важливим показником ефективності митних процедур, що впливає як на швидкість руху товарів через кордон, так і на якість обслуговування учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз показників пропуску транспортних засобів через митний кордон України у 2021-2023 роках свідчить про зміну обсягів та структури перетину

кордону внаслідок зовнішніх і внутрішніх факторів, зокрема воєнних дій, економічних змін і адаптації митних процедур (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка пропуску через митний кордон України транспортних засобів у 2021-2023 рр.*

Показник	Одиниця виміру	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Пропущено через митний кордон України транспортних засобів:	млн. од.	10,6	9,5	9,7
на ввіз	млн. од.	5,4	4,7	4,9
на вивіз	млн. од.	5,3	4,7	4,8
Пропущено через митний кордон України транспортних засобів:	тис. од.	10648,5	9461,7	9714,8
залізничних вагонів	тис. од.	2514,7	1489,4	1391,0
морських суден	тис. од.	17,2	6,1	9,2
річкових суден	тис. од.	13,9	26,0	33,4
автотранспорту	тис. од.	7925,0	7879,1	8232,4
повітряних суден	тис. од.	107,2	13,5	0,1
інших транспортних засобів	тис. од.	70,5	47,5	48,7

* Складено автором на основі [29]

У 2021 році через митний кордон України було пропущено 10,6 млн транспортних засобів. У 2022 році цей показник зменшився до 9,5 млн (-10,4%) через вплив повномасштабної війни. У 2023 році кількість транспортних засобів, що перетнула митний кордон України, зросла до 9,7 млн (+2,1% порівняно з 2022 роком), що вказує на часткове відновлення транскордонної активності.

У 2021-2023 роках ефективність митного контролю за пропуском транспортних засобів залежала від адаптації до викликів війни та економічних змін. Так, аналіз тривалості здійснення митного контролю транспортних засобів на смугах руху «червоний коридор» у пунктах пропуску автомобільного сполучення митницями Держмитслужби свідчить про нерівномірність ефективності роботи різних регіональних митниць (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Тривалість здійснення митного контролю транспортних засобів на смугах руху «червоний коридор» у зонах митного контролю пунктів пропуску для автомобільного сполучення митницями Держмитслужби у 2021-2023 рр.*

Митниця	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Вінницька	відмінно	відмінно	відмінно
Волинська	відмінно	задовільно	задовільно
Дніпровська	-	-	-
Донецька	-	-	-
Енергетична	-	-	-
Житомирська	задовільно	-	-
Закарпатська	задовільно	відмінно	відмінно
Запорізька	-	-	-
Івано-Франківська	-	-	-
Київська	відмінно	-	-
Кропивницька	-	-	-
Луганська	відмінно	-	-
Львівська	задовільно	відмінно	відмінно
Миколаївська	-	-	-
Митниця в Херсонській області та АРК	-	-	-
Одеська	відмінно	відмінно	відмінно
Полтавська	-	-	-
Рівненська	відмінно	-	-
Сумська	-	-	-
Тернопільська	-	-	-
Харківська	задовільно	-	-
Хмельницька	-	-	-
Черкаська	-	-	-
Чернівецька	відмінно	відмінно	задовільно
Чернігівська	відмінно	-	-

* Складено автором на основі [29]

У 2021 році значна кількість митниць демонструвала високий рівень ефективності митного контролю за пропуском транспортних засобів. Митниці Вінницька, Волинська, Київська, Луганська, Рівненська, Чернігівська та Чернівецька забезпечували відмінну тривалість здійснення митного контролю. Певні проблеми спостерігалися у Житомирській, Львівській та Харківській митницях, де показник оцінювався як задовільний. У 2022 році ефективність деяких митниць знизилася через вплив війни. Волинська митниця отримала задовільну оцінку, хоча у попередньому році працювала відмінно. Водночас Закарпатська та Львівська митниці значно покращили показники, досягнувши відмінної оцінки. Одеська митниця зберегла відмінний рівень роботи. У 2023

році Вінницька, Закарпатська, Львівська та Одеська митниці знову продемонстрували відмінну тривалість митного контролю транспортних засобів. Проте Волинська та Чернівецька митниці не покращили показників, залишаючись на задовільному рівні.

В автомобільних пунктах пропуску через митний кордон України Волинської, Закарпатської, Львівської, Одеської та Чернівецької митниць митний контроль здійснюється з використанням комплексних скануючих систем Nuctech. Аналіз динаміки виявлених невідповідностей у товаросупровідних документах за результатами аналізу рентгенівських зображень на митницях Держмитслужби України у 2021-2023 роках свідчить про значну варіативність у роботі різних митниць та зміни в ефективності митного контролю протягом досліджуваного періоду (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка виявлених невідповідностей у товаросупровідних документах з відомостями, отриманими в результаті аналізу рентгенівських зображень митницями Держмитслужби у 2021-2023 рр.*

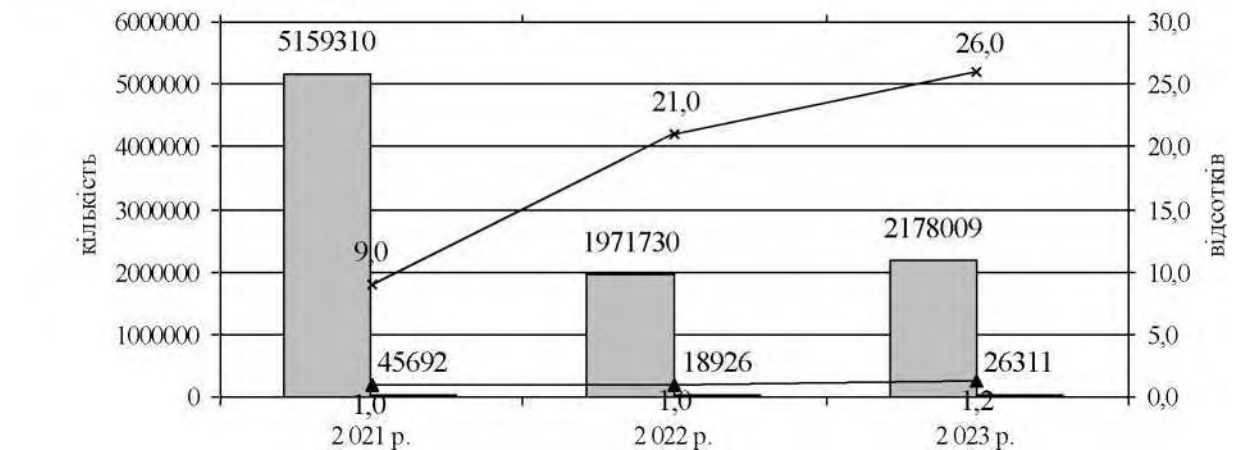
Митниця	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Волинська			
- відсоток виявлених невідповідностей у товаросупровідних документах з відомостями, отриманими в результаті аналізу рентгенівських зображень	36,6	36,9	34,1
- рівень ефективності	високий	високий	високий
Закарпатська			
- відсоток виявлених невідповідностей у товаросупровідних документах з відомостями, отриманими в результаті аналізу рентгенівських зображень	35,1	43,0	66,5
- рівень ефективності	високий	високий	високий
Львівська			
- відсоток виявлених невідповідностей у товаросупровідних документах з відомостями, отриманими в результаті аналізу рентгенівських зображень	35,3	7,2	1,1
- рівень ефективності	високий	низький	низький
Одеська			
- відсоток виявлених невідповідностей у товаросупровідних документах з відомостями, отриманими в результаті аналізу рентгенівських зображень	18,1	1,5	6,9
- рівень ефективності	низький	низький	низький
Чернівецька			
- відсоток виявлених невідповідностей у товаросупровідних документах з відомостями, отриманими в результаті аналізу рентгенівських зображень	24,0	16,3	9,9
- рівень ефективності	високий	низький	низький

* Складено автором на основі [29]

Митний огляд, ініційований посадовою особою митниці, є важливим інструментом перевірки достовірності декларування товарів, що здійснюється у межах автоматизованої системи управління ризиками (АСУР). Ця система

дозволяє зосереджувати ресурси митниці на перевірках вантажів з найвищим ризиком порушень, оптимізуючи процес митного контролю.

Аналіз результатів здійснення митного огляду за ініціативи посадової особи митного органу внаслідок застосування автоматизованої системи управління ризиками (АСУР) в Україні у 2021-2023 роках свідчить про його покращення (рис. 2.4).

і і Кількість митних декларацій, поданих до оформлення у відповідних митних режимах

і і Кількість митних декларацій, за якими митний огляд проводився за ініціативи посадової особи митниці без визначених АСУР митних формальностей щодо необхідності проведення митного огляду

Ч Частка митних декларацій, за якими митний огляд проводився за ініціативи посадової особи митниці

—х— Частка митних декларацій, по яким за результатами проведення посадової особи митниці митного огляду виявлено певні розбіжності/невідповідності/порушення

Рис. 2.4. Результати здійснення митного огляду за ініціативи посадової особи митниці внаслідок застосування АСУР в Україні у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [29]

Частка митних декларацій, за якими проводилися митні огляди за ініціативою посадової особи митниці, залишалася стабільною на рівні 1,0% у 2021-2022 роках, але зросла до 1,2% у 2023 році. Це свідчить про активніше застосування оглядів як інструмента контролю. Частка декларацій, за якими були виявлені розбіжності/невідповідності/порушення, показує значне зростання ефективності оглядів: у 2021 році - 9%, у 2022 році - 21%, у 2023 році - 26%. Це говорить про вдосконалення використання інструментів АСУР, що дозволяє точніше ідентифікувати ризикові операції. Незважаючи на зниження загальної кількості декларацій, пов'язане з воєнними викликами, митні органи ефективно адаптують свої інструменти для забезпечення митної безпеки та контролю.

Про покращення результатів здійснення митного огляду за ініціативи

посадової особи митниці внаслідок застосування СУР в Україні у 2021-2023 роках свідчить зростання його ефективності (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Ефективність здійснення митного огляду за ініціативи посадової особи митниці внаслідок застосування СУР в Україні у 2021-2023 рр.*

Митниця	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Київська	добре	відмінно	відмінно
Житомирська	незадовільно	відмінно	добре
Чернігівська	відмінно	відмінно	відмінно
Дніпровська	задовільно	відмінно	відмінно
Запорізька	відмінно	відмінно	відмінно*
Рівненська	добре	задовільно	добре
Волинська	задовільно	задовільно	відмінно
Івано-Франківська	задовільно	відмінно	відмінно
Львівська	незадовільно	задовільно	добре
Закарпатська	незадовільно	добре	відмінно
Хмельницька	відмінно	відмінно	відмінно
Вінницька	відмінно	добре	добре
Тернопільська	відмінно	відмінно	відмінно
Чернівецька	незадовільно	незадовільно	задовільно
Одеська	незадовільно	незадовільно	задовільно
Миколаївська	задовільно	добре	добре
Митниця в Херсонській області та АРК	відмінно	простій	простій
Донецька	відмінно	простій	простій
Луганська	відмінно	простій	простій
Сумська	незадовільно	незадовільно	задовільно
Полтавська	відмінно	відмінно	відмінно
Харківська	добре	відмінно	відмінно
Кропивницька	відмінно	добре	добре
Черкаська	добре	відмінно	відмінно
Енергетична	незадовільно	добре	добре

* Складено автором на основі [29]

В більшості митниць спостерігається позитивна динаміка підвищення рівня ефективності. У 2021 році значна частина митниць мала оцінки «задовільно» або «незадовільно» (Львівська, Закарпатська, Чернівецька, Одеська митниці). У 2023 році оцінки багатьох митниць зросли до «добре» або «відмінно», що свідчить про вдосконалення процесів управління ризиками та більш цільове спрямування митних оглядів. Протягом досліджуваного періоду стабільно високі оцінки («відмінно») демонстрували такі митниці: Чернігівська, Хмельницька, Тернопільська, Полтавська. Загалом ефективність здійснення митного огляду за ініціативою посадової особи демонструє позитивну динаміку,

що свідчить про успішне впровадження ризик-орієнтованого підходу на багатьох митницях. Водночас деякі митниці потребують подальшого вдосконалення процедур для досягнення стабільно високого рівня ефективності.

Ефективність митного контролю також характеризує частка справ про порушення митних правил, за результатами яких прийнято рішення на користь держави, від загальної кількості справ, направлених до суду. По-перше, висока частка позитивних рішень свідчить про якісну підготовку матеріалів справи, зібраних доказів, а також про належну компетентність митних органів у документуванні порушень. По-друге, чим вищий цей показник, тим ефективніше митні органи виявляють і документують порушення, що дійсно мають юридичну перспективу. Це також свідчить про раціональність використання ресурсів митної служби. По-третє, висока частка позитивних рішень може бути показником того, що митні органи адаптуються до вимог судової системи, ефективно співпрацюють із нею та діють у межах законодавчих норм. По-четверте, успішне оскарження порушень на користь держави створює репутаційний ефект і може сприяти зниженню кількості спроб ухилення від дотримання митних правил у майбутньому [24].

У більшості митниць спостерігалось зростання частки позитивних рішень на користь держави у 2022-2023 роках, що свідчить про покращення роботи митних органів загалом та ефективності митного контролю зокрема (табл. 2.8). Так, Більшість митниць у 2023 році покращили свої показники, що свідчить про ефективність реформ або зміцнення процедур у сфері митного контролю. Водночас значні відмінності між результатами роботи митниць свідчать про необхідність аналізу причин низької ефективності в окремих регіонах (наприклад, Миколаївська та Енергетична митниці).

Таблиця 2.8

**Частка справ про порушення митних правил, за результатами яких
прийнято рішення на користь держави, від загальної кількості справ,
направлених до суду в Україні у 2021-2023 рр.***

Митниця	2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	частка	оцінка	частка	оцінка	частка	оцінка
Київська	7,44%	добре	7,00%	добре	162%	відмінно
Житомирська	8,57%	добре	9,00%	добре	22%	задовільно
Чернігівська	10,69%	відмінно	12,00%	відмінно	82%	відмінно
Дніпровська	7,94%	добре	11,00%	відмінно	100%	відмінно
Запорізька	11,74%	відмінно	14,00%	відмінно	50%	добре
Рівненська	4,28%	задовільно	7,00%	добре	38%	задовільно
Волинська	6,86%	добре	8,00%	добре	56%	добре
Івано-Франківська	6,10%	добре	8,00%	добре	65%	відмінно
Львівська	4,75%	задовільно	6,00%	добре	140%	відмінно
Закарпатська	3,09%	задовільно	5,00%	задовільно	100%	відмінно
Хмельницька	5,65%	добре	7,00%	добре	111%	відмінно
Вінницька	8,26%	добре	10,00%	відмінно	133%	відмінно
Тернопільська	8,64%	добре	12,00%	відмінно	60%	відмінно
Чернівецька	4,92%	задовільно	6,00%	добре	86%	відмінно
Одеська	3,29%	задовільно	8,00%	відмінно	32%	задовільно
Миколаївська	3,57%	задовільно	7,00%	добре	0%	незадовільно
Митниця в Херсонській області та АРК	14,61%	відмінно	-	простій	-	простій
Донецька	13,13%	відмінно	-	простій	-	простій
Луганська	8,66%	добре	-	простій	-	простій
Сумська	7,84%	добре	13,00%	відмінно	60%	відмінно
Полтавська	5,21%	задовільно	10,00%	відмінно	900%	відмінно
Харківська	8,03%	добре	10,00%	добре	513%	відмінно
Кропивницька	12,42%	відмінно	12,00%	відмінно	550%	відмінно
Черкаська	6,65%	добре	13,00%	відмінно	22%	задовільно
Енергетична	2,03%	незадовільно	2,00%	незадовільно*	0%	незадовільно

* Складено автором на основі [29]

Таким чином, оцінка ефективності окремих форм митного контролю в Україні у 2021-2023 роках демонструє поступове покращення роботи митних органів, зокрема в частині проведення митних оглядів за ініціативою посадових осіб та розгляду справ про порушення митних правил у судах. Успішні результати роботи провідних митниць свідчать про вдосконалення процедур і координації. Водночас, значні регіональні відмінності ефективності та низькі показники окремих митниць, вказують на необхідність подальшої оптимізації процесів, підвищення кваліфікації працівників та впровадження найкращих практик для забезпечення єдиного високого рівня контролю по всій країні.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Необхідність підвищення ефективності митного контролю в Україні обумовлена низкою економічних, безпекових та міжнародних факторів, що впливають на стабільність і розвиток держави. Насамперед митний контроль є ключовим інструментом для забезпечення економічної безпеки, оскільки від його ефективності залежить обсяг надходжень до бюджету через мита, акцизи та інші митні платежі. Недосконалість у контролі сприяє ухиленню від сплати податків, контрабанді та тінізації економіки, що послаблює фінансову систему країни. Крім того, митний контроль відіграє вирішальну роль у захисті внутрішнього ринку від ввезення небезпечних, контрафактних або неякісних товарів, що загрожують здоров'ю населення та знижують конкурентоспроможність національних виробників. В умовах інтеграції України до європейського економічного простору ефективний митний контроль стає необхідним для дотримання міжнародних зобов'язань, зокрема стандартів Світової митної організації та Угоди про асоціацію з ЄС, що сприяє покращенню іміджу України як надійного торговельного партнера. Водночас зростає значення митного контролю у сфері національної безпеки, оскільки саме він дозволяє запобігати незаконному переміщенню зброї, наркотиків, терористичних матеріалів і інших загрозливих елементів. Не менш важливою є потреба у скороченні часу та витрат на митне оформлення для розвитку міжнародної торгівлі та залучення іноземних інвестицій, адже швидкі та прозорі митні процедури сприяють формуванню позитивного бізнес-клімату в Україні. Додатково актуальним є завдання мінімізації корупційних ризиків у митних органах, що негативно впливають на довіру до митної системи та бізнес-середовища в цілому. Таким чином, підвищення ефективності митного контролю є стратегічним пріоритетом, спрямованим на забезпечення економічної стабільності, захисту національних інтересів, інтеграції у світову економіку та створення умов для сталого розвитку країни.

Важливим напрямом підвищення ефективності митного контролю в Україні є подальше вдосконалення автоматизованої системи управління ризиками (АСУР) є. Враховуючи світовий досвід, успішна реалізація таких систем є ключовим інструментом для забезпечення прозорості, ефективності та безпеки митних процедур. Багато країн уже впровадили передові технології управління ризиками, що дозволяє зменшити адміністративне навантаження, підвищити точність контролю та оптимізувати ресурси митних органів.

Наприклад, в ЄС система управління ризиками (Risk Management System - RMS) дозволяє митним органам автоматично оцінювати ризики на основі різних факторів, таких як тип товару, країна походження, історія митних порушень тощо. Ця система дозволяє митницям фокусуватися на найбільш ризикових вантажах і підприємствах, одночасно спрощуючи процедури для тих, хто демонструє високий рівень добросовісності [2, с.8].

У США система автоматизованого управління ризиками під назвою Automated Commercial Environment (ACE) інтегрує дані з різних джерел, таких як митні декларації, судові маніфести, інформація про вантаж та компанії, що дозволяє митним органам швидко і точно оцінювати ризики, що виникають під час імпорту. Завдяки такому підходу, митні органи можуть автоматично визначати, які вантажі потребують більш детального огляду, а які можуть бути відправлені без додаткових перевірок, що прискорює процес митного контролю.

Україна також може скористатися цим досвідом для подальшого вдосконалення АСУР, зокрема шляхом інтеграції більшої кількості факторів ризику, удосконалення алгоритмів для точнішої оцінки потенційних загроз та запровадження технологій машинного навчання та штучного інтелекту. Це дозволить створити більш гнучку та адаптивну систему, яка зможе враховувати нові виклики, зокрема у контексті глобальних змін в міжнародній торгівлі, таких як зростання електронної комерції чи зміни в правилах міжнародних санкцій.

Впровадження таких удосконалень дозволить Україні скоротити час митного оформлення товарів, знизити рівень корупції, покращити взаємодію з добросовісними підприємствами та ефективно протидіяти незаконним операціям. Крім того, розширення застосування автоматизованих систем дозволить митним

органам швидше адаптуватися до змінюваних умов глобальної економіки та забезпечити більшу безпеку на митних кордонах країни.

Оптимізація структури пунктів пропуску через митний кордон є пріоритетним напрямом підвищення ефективності митного контролю в Україні, особливо в контексті сучасних вимог глобальної торгівлі та міжнародної безпеки. Забезпечення належного функціонування пунктів пропуску дозволяє значно зменшити час проходження митного контролю, зменшити затори на кордонах, підвищити рівень прозорості митних процедур та сприяти розвитку економічних зв'язків з іншими країнами.

У міжнародній практиці розроблені ефективні підходи до організації та оптимізації пунктів пропуску, що можуть бути корисними для України. Прикладом є досвід США, де використовується концепція «Безперешкодного руху» (Seamless Flow), яка орієнтована на автоматизацію процесу митного контролю і встановлення спеціалізованих зон для швидкого проходження вантажів. В США, на основі аналізу даних і ризиків, вантажі, які не піддаються підвищеному ризику, проходять митний контроль без необхідності фізичного огляду, що дозволяє звільнити час та ресурси для перевірки товарів, що мають вищий ризик [9].

Варто також згадати досвід Канади, де митні пункти пропуску оптимізовані завдяки використанню технологій автоматизованого контролю, таких як електронні шлагбауми та системи розпізнавання номерних знаків (ANPR), що дозволяє зменшити час, необхідний для митного оформлення транспортних засобів, а також зменшити кількість черг на кордонах.

Ми вважаємо, що у контексті України, оптимізація структури пунктів пропуску повинна включати такі ключові кроки:

1) модернізація інфраструктури: реконструкція існуючих пунктів пропуску та будівництво нових, здатних задовольняти вимоги сучасних стандартів швидкості та безпеки. Це включає покращення дорожнього покриття, розширення зони контролю, впровадження систем автоматизованого збору митних платежів та управління потоком вантажів;

2) розмежування потоків товарів і транспортних засобів: створення

окремих ліній для легкових автомобілів, вантажних транспортних засобів та спеціальних категорій, таких як перевезення небезпечних вантажів. Це дозволить зменшити затори та оптимізувати митні процедури для різних видів транспорту;

3) впровадження швидкого перетину митного кордону для добросовісних підприємств: запровадження спеціальних коридорів для підприємств з високим рівнем надійності та мінімальним ризиком порушень митних правил. Це дозволить знизити навантаження на митниці та прискорити обробку вантажів.

Інтеграція таких підходів дозволить Україні істотно підвищити ефективність митного контролю, знизити витрати на митні процедури та сприяти розвитку міжнародної торгівлі.

Вагомим напрямом зростання ефективності митного контролю в Україні є підвищення кваліфікації персоналу митних органів, адже саме кваліфіковані співробітники забезпечують реалізацію сучасних методів контролю, мінімізують ризики правопорушень і сприяють дотриманню законодавства. У контексті зарубіжного досвіду цей аспект набуває особливого значення, адже багато країн успішно впровадили системи професійної підготовки, орієнтовані на адаптацію до сучасних викликів глобалізованої економіки.

В ЄС у рамках програми Customs 2020 було створено єдиний навчальний портал для митників усіх країн ЄС. Цей ресурс включає тренінги з міжнародного митного законодавства, аналізу ризиків, використання автоматизованих систем управління ризиками, а також навчальні матеріали про боротьбу з контрабандою та фінансовими злочинами. Акцент робиться на обміні досвідом і стандартизації навчання серед усіх країн-членів ЄС [6].

У США митники проходять постійні тренінги в рамках програми Customs and Border Protection (CBP), яка зосереджена на протидії тероризму, боротьбі з контрабандою, кібератаками та фальсифікацією документів. Окрім того, митники отримують практичну підготовку з використання новітніх технологій, таких як рентгенівські сканери, біометричні системи та інструменти для аналізу даних.

Канадська агенція прикордонних служб (CBSA) запровадила програму Customs Officer Induction Program, яка включає інтенсивну підготовку з управління ризиками, захисту прав інтелектуальної власності та роботи з

автоматизованими системами. Особливу увагу приділяють етиці та комунікації з бізнесом і громадянами [9].

Митна служба Японії забезпечує підготовку персоналу через навчальні центри, орієнтовані на сучасні техніки контролю, включаючи кібербезпеку та аналіз великих даних (Big Data). Японські митники також проходять спеціальні курси для вивчення культурних та економічних особливостей країн, з якими здійснюється торгівля.

Для України врахування цього досвіду може сприяти формуванню ефективної системи підвищення кваліфікації митних працівників. Основні напрямки розвитку включають:

1) створення сучасних навчальних центрів: організація регіональних центрів для підготовки митників із залученням вітчизняних та іноземних експертів. Навчання має охоплювати не лише базові аспекти митної справи, але й спеціалізовані знання, такі як боротьба з відмиванням грошей, захист прав інтелектуальної власності та аналіз ризиків;

2) інтеграція дистанційного навчання: запровадження онлайн-платформ для постійного доступу митників до навчальних матеріалів, вебінарів та тестів. Це дозволить підтримувати актуальність знань навіть у віддалених регіонах;

3) партнерство з міжнародними організаціями: активна співпраця з Всесвітньою митною організацією та митними органами інших країн для обміну досвідом і кращими практиками. Наприклад, участь у програмах навчання, організованих Всесвітньою митною організацією, сприятиме гармонізації стандартів контролю;

4) запровадження модулів з використання сучасних технологій: Навчання митників роботі з АСУР, біометричними системами та рентгенівськими сканерами, що дозволить пришвидшити процес митного контролю та знизити рівень помилок;

5) розвиток «м'яких навичок» (soft skills): навчання ефективній комунікації, антикорупційній поведінці та вмінню працювати в багатонаціональному середовищі;

6) атестація та сертифікація: введення обов'язкової періодичної атестації

персоналу для оцінки знань і навичок. Сертифікати міжнародного зразка підтверджуватимуть кваліфікацію митників.

Вважаємо, що підвищення кваліфікації персоналу митних органів в Україні є стратегічним кроком до модернізації митного контролю, зменшення корупційних ризиків і підвищення довіри бізнесу. Орієнтація на зарубіжний досвід допоможе забезпечити конкурентоспроможність української митної системи у глобалізованому світі.

Інтеграція України з міжнародними митними системами є важливим напрямом модернізації митного контролю, що сприятиме підвищенню його ефективності. Така інтеграція дозволяє забезпечити оперативний обмін інформацією між країнами, полегшити транскордонну торгівлю, зменшити можливості для ухилення від сплати митних платежів та посилити захист економічних інтересів держави. Зарубіжний досвід свідчить, що інтеграція з міжнародними митними системами значно покращує контроль за переміщенням товарів, мінімізує корупційні ризики та підвищує ефективність митних процедур.

У США програма Automated Commercial Environment (ACE) інтегрує дані з митних служб багатьох країн і надає єдину платформу для управління митними операціями, включаючи перевірку декларацій і аналіз ризиків. Ця система активно використовується для протидії шахрайству та забезпечення митної безпеки [35, с.170].

У Всесвітній митній організації програма Customs Enforcement Network (CEN) є глобальною платформою для обміну інформацією про порушення митних правил, схеми контрабанди та ризикові вантажі. Учасники програми отримують доступ до аналітичних інструментів, які дозволяють виявляти ризики ще до прибуття товарів у країну.

Інтеграція в канадську систему Trusted Trader Programs передбачає обмін даними між митними органами різних країн і спрощення процедур для компаній, які відповідають критеріям добросовісності.

Японія та Південна Корея використовують взаємопов'язані автоматизовані системи для моніторингу контейнерних перевезень, що дозволяє попереджати потенційні порушення ще на етапі відправлення товарів [37, с.388].

В контексті інтеграції України з міжнародними митними системами, на наш погляд, необхідно:

1) розвивати інформаційний обмін з сусідніми країнами: створення двосторонніх платформ для обміну митними даними з Польщею, Румунією, Угорщиною та іншими країнами сприятиме підвищенню прозорості митних операцій і прискоренню контролю;

2) здійснити інтеграцію з програмами Всесвітньої митної організації: підключення України до платформи Customs Enforcement Network (CEN) надасть доступ до найкращих практик та даних про глобальні митні ризики;

3) створення єдиної електронної платформи з торговельними партнерами: використання технологій обміну даними, таких як блокчейн, може сприяти забезпеченню прозорості транзакцій, зменшити ризики підробок і забезпечити контроль за ланцюгами постачання.

Інтеграція з міжнародними митними системами дозволить Україні значно скоротити час обробки вантажів на кордоні, підвищити рівень виявлення митних правопорушень, зменшити адміністративне навантаження на бізнес, забезпечити дотримання міжнародних стандартів митного контролю, сприяти прозорості та довірі з боку міжнародних партнерів. Впровадження цих заходів забезпечить інтеграцію України до світової економічної системи та сприятиме зростанню міжнародної торгівлі.

Корупція в митних органах є однією з найбільших загроз ефективності митного контролю в Україні. Вона знижує довіру до державних інституцій, створює нерівні умови для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, сприяє контрабанді та ухиленню від сплати митних платежів. Зарубіжний досвід демонструє, що ефективна боротьба з корупцією у митних органах дозволяє значно підвищити рівень прозорості, зменшити втрати бюджету та сприяти розвитку чесної конкуренції.

Одним із найуспішніших прикладів є реформа митниці у Грузії, де значно скоротили кількість процедур і мінімізували контакт митників із суб'єктами ЗЕД. Електронізація митного оформлення, запровадження автоматизованих систем управління ризиками та створення прозорих сервісних центрів стали ключовими

заходами в боротьбі з корупцією [13, с.102].

Митниця Сінгапуру використовує повністю автоматизовану систему митного оформлення TradeNet, яка мінімізує втручання людського фактора. Такий підхід значно знижує ризики корупційних дій, оскільки всі процедури проходять в електронному середовищі, під постійним моніторингом.

У митних органах США активно впроваджуються програми внутрішнього аудиту та системи анонімного повідомлення про порушення з боку посадових осіб. Завдяки цьому значно підвищується відповідальність і зменшуються можливості для корупції.

У рамках митного союзу ЄС застосовуються стандартизовані правила та електронні системи обміну даними між країнами. Крім того, створено незалежні органи для контролю за діяльністю митниці та розслідування корупційних справ.

Ми вважаємо, що для посилення в Україні боротьби з корупцією у контексті підвищення ефективності митного контролю, необхідними є:

1) електронізація митних процедур: розширення функціоналу автоматизованої системи митного оформлення, забезпечення прозорості обробки документів і впровадження блокчейн-технологій для фіксації даних про перевезення товарів;

2) посилення внутрішнього контролю: запровадження регулярного моніторингу діяльності посадових осіб митних органів, включаючи раптові перевірки та аналіз ризиків корупції;

3) створення механізмів захисту викривачів корупції: Впровадження системи анонімного повідомлення про корупційні правопорушення з гарантією захисту інформаторів;

4) зменшення людського фактора: мінімізація контактів між митниками та суб'єктами ЗЕД шляхом автоматизації процесів, використання дистанційного митного оформлення та впровадження самообслуговувальних терміналів;

5) залучення незалежних аудиторів: Організація регулярних аудитів діяльності митних органів із залученням міжнародних експертів для оцінки ефективності та виявлення корупційних схем.

Посилення боротьби з корупцією в Україні сприятиме зменшенню втрат

державного бюджету від нелегальних операцій, підвищенню довіри бізнесу до митних органів, створенню рівних умов для всіх учасників ЗЕД, покращенню іміджу України на міжнародній арені як надійного партнера у сфері торгівлі. Реалізація зазначених заходів дозволить Україні скоротити корупційні ризики в митній системі, підвищити її прозорість і забезпечити більш ефективний митний контроль.

Необхідним кроком для підвищення ефективності митного контролю в Україні є використання інновацій, тобто впровадження новітніх технологій, підходів, методів та організаційних змін, спрямованих на підвищення ефективності, прозорості та швидкості митних процедур, зниження корупційних ризиків, оптимізацію ресурсів і забезпечення належного рівня безпеки в процесах переміщення товарів через митний кордон [15, с.164].

Такі інновації повинні враховувати досвід і найкращі практики провідних країн, а також відповідати потребам сучасної глобалізованої економіки. Їх впровадження допомагає збалансувати контроль та сприяння торгівлі, спрощує процедури для добросовісних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та водночас забезпечує ефективну боротьбу з порушеннями митного законодавства.

Серед інновацій митного контролю ми виокремлюємо:

1. Використання штучного інтелекту (AI) для аналізу даних і прогнозування ризиків. Інтеграція AI у митні процеси дозволить автоматично аналізувати великі обсяги даних про вантажі, маршрути перевезень і поведінку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Такі системи, як Cognizant Customs AI (використовується в країнах ЄС), можуть допомогти виявляти нелогічні чи ризикові операції до їх оформлення, зменшуючи кількість перевірок і посилюючи точність митного контролю [1, с.58].

2. Застосування блокчейн-технологій для контролю логістичних ланцюгів. Впровадження блокчейну у митні процеси забезпечить прозорість усіх етапів переміщення товарів через кордон. Наприклад, система TradeLens, яку використовують у США та ЄС, дозволяє створювати незмінний цифровий слід кожної транзакції, мінімізуючи можливості для фальсифікації документів чи ухилення від митних платежів.

3. Розвиток програм «розумні кордони» (Smart Border). У ЄС та Канаді впроваджуються «розумні кордони», що включають автоматизовані пропускні пункти, біометричну ідентифікацію водіїв, дрони для моніторингу кордонів і системи автоматичного зчитування даних із транспортних засобів. В Україні це може бути адаптовано для створення безконтактних пунктів пропуску, які прискорять обробку вантажів і пасажирів.

4. Використання інтернету речей (IoT) для моніторингу вантажів. У країнах Азії та США вже використовуються IoT-пристрої для відстеження стану вантажів у режимі реального часу. Сенсори на контейнерах чи транспортних засобах можуть передавати інформацію про маршрут, температуру, вологість чи відкриття контейнера, що допоможе митним органам оперативно реагувати на потенційні порушення.

5. Впровадження системи «Єдине вікно 2.0» з елементами доповненої реальності (AR). Розширення функціоналу «єдиного вікна» із застосуванням AR дозволить митникам переглядати документи, розміщені у хмарних системах, та отримувати візуалізацію товарів і вантажів у режимі реального часу. Подібний підхід реалізований у Сінгапурі для спрощення оформлення товарів.

6. Створення «зеленої» митниці для екологічно чистих товарів. У країнах ЄС запроваджено спеціальні зони митного контролю для товарів, що відповідають екологічним стандартам. Україна може адаптувати цей підхід для прискорення митних процедур для «зелених» підприємств, водночас стимулюючи розвиток сталого бізнесу [12, с.111].

7. Використання роботів для фізичного огляду вантажів. У Японії та Південній Кореї митні органи використовують роботів для сканування та перевірки великих вантажів і контейнерів. В Україні такі роботи можуть бути залучені для небезпечних чи складних перевірок (наприклад, хімічні речовини або радіоактивні матеріали).

8. Міжнародна інтеграція хмарних платформ для обміну митними даними. В рамках угод з ЄС, Україна може створити хмарну платформу, подібну до EU Customs Data Hub, для автоматичного обміну інформацією про митне оформлення, сплату податків та виявлення порушень. Це знизить затримки на

кордоні та покращить співпрацю з міжнародними партнерами.

9. Система етичного оцінювання посадових осіб. Впровадження регулярного оцінювання роботи митників за допомогою алгоритмів аналізу продуктивності та дотримання етичних норм. У США така система включає анонімні опитування та автоматизовану перевірку роботи кожного співробітника.

10. Гейміфікація навчання для митників. Інноваційним підходом до підвищення кваліфікації персоналу може стати використання гейміфікації. У Нідерландах для навчання митників створено симуляційні платформи, де працівники проходять віртуальні сценарії перевірок і вчаться виявляти порушення. Це підвищує мотивацію та засвоєння знань.

Запровадження окреслених інноваційних напрямів підвищить ефективність митного контролю в Україні, зробить його сучасним і прозорим, а також сприятиме інтеграції країни до міжнародних торгових систем.

Таким чином, напрями підвищення ефективності митного контролю в Україні охоплюють технологічні, організаційні, кадрові та антикорупційні аспекти, що базуються на найкращих міжнародних практиках.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження тер етико-правових засад здійснення митного контролю, оцінки його взаємозв'язку з фіскальними пріоритетами держави та напрямів його вдосконалення зроблено такі висновки:

1. Враховуючи погляди сучасних науковців і законотворців на сутність митного контролю надано авторське визначення: митний контроль - це система регулятивно-наглядових заходів, спрямованих на забезпечення дотримання митного законодавства під час здійснення зовнішньоторговельних операцій, яка одночасно виконує завдання захисту економічних інтересів держави, сприяння міжнародній торгівлі, запобігання незаконному переміщенню товарів та забезпечення безпеки громадян. Унікальність такого трактування митного контролю полягає в акценті на забезпечення балансу між контролем і підтримкою зовнішньоторговельних операцій, що відповідає актуальним викликам глобалізації та потребі гармонізації національних митних процедур із

міжнародними нормами.

2. Обґрунтовано, що митний контроль є багатогранним процесом, що забезпечує законність і прозорість у сфері зовнішньоторговельних операцій. У процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності митний контроль сприяє зміцненню міжнародної довіри, підтримуючи стабільні відносини з торговельними партнерами та забезпечуючи дотримання норм міжнародного права. Важливо, що сучасний митний контроль стає дедалі прозорішим і цифровізованим, що мінімізує корупційні ризики та підвищує ефективність зовнішньоекономічної діяльності. Його роль у регулюванні зовнішньої торгівлі полягає також у створенні сприятливих умов для розвитку національного бізнесу, інтеграції до світових ринків і зміцнення економічної безпеки.

3. З'ясовано, що принципи та порядок здійснення митного контролю є основою ефективного функціонування митної системи, яка забезпечує дотримання законодавства, захист національних інтересів і сприяє розвитку міжнародної торгівлі. Принципи, такі як законність, прозорість, ефективність, пропорційність, адаптивність, митне співробітництво і нейтральність, встановлюють загальні засади роботи митних органів, спрямовані на створення балансу між контролем і сприянням торгівлі. Порядок здійснення митного контролю передбачає чітку послідовність дій: від підготовчого етапу і перевірки документів до фізичного огляду товарів, оцінки митної вартості, класифікації та завершення митного оформлення. Усі етапи контролю спрямовані на забезпечення законності переміщення товарів через митний кордон, економічну безпеку держави та створення сприятливих умов для міжнародної торгівлі.

4. Виявлено, що ефективність митного контролю щодо забезпечення надходження митних платежів до державного бюджету в Україні у 2021-2023 роках характеризується складною динамікою, яка відображає вплив як організаційних, так і зовнішніх факторів. Хоча заходи контролю забезпечили додаткові надходження до державного бюджету, обсяги цих надходжень мали нестабільний характер: від 9,8 млрд грн у 2021 році до 9,3 млрд грн у 2023 році, із значним скороченням у 2022 році, спричиненим війною. При цьому кількість класифікаційних рішень і збільшення бази оподаткування свідчать про зусилля

митних органів щодо вдосконалення контролю, хоча у 2023 році було зафіксовано зниження цих показників через обмеження роботи в окремих регіонах. Ефективність виконання запланованих надходжень митних платежів також залишалася неоднорідною, з покращенням у 2023 році до 93,9% після значно нижчих результатів у попередніх роках.

5. Встановлено, що ефективність окремих форм митного контролю в Україні у 2021-2023 роках свідчить про поступове вдосконалення митних процедур, хоча залишаються напрями, що потребують покращення. Зокрема, зростання частки митних декларацій, за якими митний огляд проводився за ініціативою посадових осіб і за результатами яких виявлено порушення, підтверджує ефективність застосування системи управління ризиками (АСУР). Це демонструє посилення аналітичного підходу до контролю й акцент на пріоритетних напрямках роботи. Водночас рівень ефективності варіюється між митницями: лідерами є Київська, Чернігівська, Кропивницька та Дніпровська митниці, які стабільно показували високі результати, тоді як у Миколаївській і Енергетичній митницях ефективність залишається низькою, що свідчить про потребу у зміцненні організаційного потенціалу. Тривалість митного контролю транспортних засобів на смугах руху «червоний коридор» також показує позитивну динаміку, зокрема в таких митницях, як Волинська, Закарпатська та Львівська, де досягнуто стабільно високої оцінки якості процедур. Однак у деяких регіонах затримки все ще викликають занепокоєння, що потребує подальшої автоматизації процесів і оптимізації роботи.

6. Доведено, що підвищення ефективності митного контролю в Україні є багатовимірним завданням, що передбачає впровадження сучасних технологій, адаптацію передових практик міжнародного досвіду та оптимізацію внутрішніх процесів. Одним із ключових напрямів є вдосконалення автоматизованої системи управління ризиками, яка дозволяє оперативно ідентифікувати ризикові вантажі, знижуючи навантаження на добросовісних учасників торгівлі. Важливо також запроваджувати програми підтримки підприємств із високим рівнем відповідальності, що мотивує бізнес до дотримання законодавства й одночасно оптимізує митний контроль. Не менш актуальною є оптимізація структури

пунктів пропуску через кордон, де автоматизація, впровадження «зелених коридорів» і цифровізація процесів значно скорочують час на перевірки. Інтеграція з міжнародними митними системами, такими як WCO Data Model або eTIR, сприяє підвищенню взаємодії з іншими країнами та спрощенню митних формальностей для міжнародної торгівлі. Особливу увагу слід приділяти підвищенню кваліфікації персоналу митних органів, запровадженню антикорупційних заходів та автоматизації рутинних процедур для зменшення людського фактору. Інноваційні підходи, як-от використання блокчейну для забезпечення прозорості даних, штучного інтелекту для прогнозування ризиків і біометричних технологій для ідентифікації, формують новий рівень митного контролю. Поєднання цих заходів дозволить Україні не лише підвищити ефективність митної служби, а й посилити її роль у забезпеченні економічної безпеки, інтеграції в міжнародні торговельні ланцюги та створенні сприятливого бізнес-середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Н. Л., Дорошенко Т. М., Матвеев М. Е. Проблеми митного контролю в контексті європейської інтеграції України. *Економіка та держава*. 2022. №1. С. 55-60.
2. Артѣмова А. Ю. Управління ризиками в митному контролі. *Приазовський економічний вісник*. 2021. Вип. 3. С. 7-11.
3. Бардаш С. В., Новак О. С. Ідентифікація сутності та загальних принципів митного контролю. *Облік і фінанси*. 2020. №4. С. 38-44.
4. Берестов І. В., Пестременко-Скрипка О. С. Удосконалення процедур митного контролю та оформлення міжнародних вантажів при перевезенні залізничним транспортом в умовах цифровізації. *Інформаційно-керуючі системи на залізничному транспорті*. 2024. №2. С. 45-51.
5. Виговська Н., Шиманська К., Костишин Ю. Стратегічні ініціативи щодо розвитку митного контролю у системі забезпечення фінансової безпеки держави. *Облік і фінанси*. 2021. №2. С.25-34.
6. Войченко Т. Організація митного контролю: європейські практики. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип.. 33. URL:<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/875/840> (дата звернення: 10.11.2024).
7. Годяк А. І., Ілюшик О. М., Павлович-Сенета Я. П. Митне право України : навч. посіб. Львів : СПОЛОМ, 2017. 308 с.
8. Гребельник О. П. Митна справа : підручник. 4-те вид., оновл. та доповн. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 472 с.
9. Гуцул І. Імплементация досвіду зарубіжних країн в українську практику митного контролю. *Економіка та суспільство*. 2021 Вип. 28. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/533/511> (дата звернення: 10.11.2024).
10. Дегтярьова С. В. Поняття й ознаки митного контролю в Україні. *Митна справа*. 2015. №1. С. 58-64.
11. Дерманська Л. В. Оптимізація процедур митного контролю щодо

забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності. *Інноваційна економіка*. 2018. №1-2. С. 5-10.

12. Дум'як Ю. Л. Роль митного контролю у системі публічного управління сталим розвитком України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. №23. С. 107113.

13. Дум'як Ю. Л. Функціонально-управлінська структура публічного управління у сфері здійснення митного контролю в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. №3. С. 100-106.

14. Кадала В. В., Гузенко О. П. Організаційно-правові основи процедури митного контролю. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. №1. С. 81-88.

15. Карпа М. І., Кіцак Т. М. Державне регулювання у сфері митного контролю України: досвід ЄС у запровадженні спрощених декларацій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. №6. С. 162-167.

16. Ковальова М. Л. Особливості системи управління митними ризиками: світовий та український досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2021. Вип. 35. С. 42-46.

17. Ковальова М. Л. Принципи та особливості системи митного контролю в ЄС. *Підприємництво та інновації*. 2021. Вип. 17. С. 13-17.

18. Колісник А. С. Адміністративно-правовий режим контрольної діяльності митних органів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3(2). С. 106-112.

19. Коновалов Ю. О. Митний контроль тимчасового ввезення контейнерів: досвід Японії. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 5 (16). С. 18-21.

20. Кормич Б. А., Коваль Н. О. Митне право : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2021. 132 с.

21. Костенко А. О. Аналіз організаційних форм та економічної результативності здійснення митного контролю після випуску товарів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2023. Вип. 46. С. 30-36.

22. Костишин Ю. С. Науково-методичний підхід до оцінювання ефективності митного контролю в системі фінансової безпеки. *Економіка*,

управління та адміністрування. 2020. №4. С. 88-98.

23. Красівський О., Товт В. Особливості та проблеми здійснення митного контролю в контексті європейської інтеграції. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9. №1. С. 106-112.

24. Крисовата К. В. Ефективність митного контролю в контексті протидії фіскальним ризикам та контрабандним явищам. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 27. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/463/445> (дата звернення: 10.11.2024).

25. Крупка М. І., Грін О. В., Замасло О. Т. та ін. Митна справа : підручник / за ред. М. І. Крупки. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 572 с.

26. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. №4495-VI. Дата оновлення: 19.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

27. Міщенко І. В., Гармаш А. І. Митний контроль в Україні: сутнісні характеристики та термінологічний дискурс. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. С. 85-91.

28. Нестерчук Ю. О., Соколюк С. Ю., Тупчій О. С., Жарун О. В., Соколик К. Ю. Митний контроль у забезпеченні економічної безпеки України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2022. Вип. 100 (2). С. 339-352.

29. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/en/> (дата звернення: 10.11.2024).

30. Петрук О. М., Костишин Ю. С. Механізм митного контролю в системі забезпечення фінансової безпеки держави. *Облік і фінанси*. 2020. №2. С. 93-102.

31. Резнік Н. П., Боштан А. Л. Особливості здійснення митного контролю в Україні у період війни. *Молодий вчений*. 2022. №11. С. 103-107.

32. Степаненко С. В. Напрями удосконалення митного контролю та переміщення товарів через митний кордон України. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 49-54.

33. Судак І. М. До питання правової природи засад митного контролю в

Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. №1. С. 137-140.

34. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А. Митний контроль у забезпеченні економічної безпеки України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30 (69). №5 (2). С. 126-130.

35. Угрин В. В. Діджиталізація митного контролю в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 47. С. 168-173.

36. Ченцов В. В., Кувакін С. В., Мазур А. В. та ін. Митне право України : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Ченцова та Д. В. Приймаченка. Вид. 3-тє. Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2014. 328 с.

37. Щербатюк Н. В. Організація митного контролю: європейський досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. №1. С. 387-391.